

ΕΚΟ: ΤΑ ΣΗΜΑΔΙΑ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟ-ΦΑΣΙΣΜΟΥ

✘ «Ο αρχέγονος φασισμός μπορεί να επιστρέψει με το πιο αθώο προσωπείο. Είναι καθήκον μας να τον αποκαλύπτουμε και να καταδεικνύουμε οποιαδήποτε από τις νέες εκφάνσεις του...»
~ **Ουμπέρτο Έκο**, 30.09.2013

New York Review of Books, 1995. (...) Παρά την ασάφεια αυτή, νομίζω πως μπορούμε να σκιαγραφήσουμε έναν κατάλογο χαρακτηριστικών, τα οποία είναι αντιπροσωπευτικά αυτού που ονομάζω «πρωτοφασισμό» ή «αρχέγονο φασισμό».

Αυτά τα χαρακτηριστικά δε μπορούν να οργανωθούν σε ένα ενιαίο σύστημα -πολλά απ' αυτά αλληλοαναιρούνται, και είναι επίσης αντιπροσωπευτικά και άλλων μορφών δεσποτισμού ή φανατισμού. Η παρουσία ενός και μόνο απ' αυτά, όμως, αρκεί για να επιτρέψει στο φασισμό να συμπτυχθεί γύρω του.

1. Το πρώτο χαρακτηριστικό του πρωτοφασισμού είναι η λατρεία της παράδοσης. Η παραδοσιарχία, βέβαια, είναι πολύ παλαιότερη από το φασισμό. Δε χαρακτήριζε μόνο την αντιεπαναστατική σκέψη των Καθολικών μετά τη Γαλλική Επανάσταση, αλλά γεννήθηκε στους ελληνοιστικούς χρόνους ως αντίδραση στον κλασικό ελληνικό ορθολογισμό. Στη λεκάνη της Μεσογείου, λαοί διαφόρων θρησκειών (που οι περισσότερες απ' αυτές είχαν γίνει δεκτές στο ρωμαϊκό πάνθεο) άρχισαν να ονειρεύονται κάποια αποκάλυψη που είχε συμβεί στην αυγή της ανθρώπινης ιστορίας. Αυτή η αποκάλυψη, σύμφωνα με τη μυστηριακή αίγλη που καλλιεργούσε η παραδοσιарχία, είχε παραμείνει για πολύ καιρό κρυμμένη κάτω από το πέπλο γλωσσών που ήταν πια ξεχασμένες στα αιγυπτιακά ιερογλυφικά, στους κέλτικους ρούνους, στους παπύρους των σχεδόν άγνωστων θρησκειών της Ασίας.

Αυτή η νέα κουλτούρα έπρεπε να είναι συγκρητιστική. Ο συγκρητισμός δεν είναι απλά, όπως λένε τα λεξικά, «ο

συνδυασμός διαφόρων μορφών πίστης και λατρευτικής πρακτικής» - ένας τέτοιος συνδυασμός πρέπει να ανέχεται τις αντιφάσεις. Καθένα από τα αρχικά μηνύματα περιέχει ψήγματα σοφίας, και όποτε έμοιαζαν να λένε διαφορετικά ή ασύμβατα πράγματα, αυτό συνέβαινε μόνο και μόνο γιατί όλα παραπέμπουν, με αλληγορικό τρόπο, στην ίδια αρχέγονη αλήθεια. **Συνεπώς, δε μπορεί να υπάρξει καμία πρόοδος στη γνώση. Η αλήθεια έχει ήδη καταγραφεί μια για πάντα, κι εμείς το μόνο που μπορούμε να κάνουμε είναι να συνεχίζουμε να ερμηνεύουμε το δυσνόητο μήνυμά της.**

Αν κοιτάξει κανείς τις βιβλιοθήκες διαφόρων φασιστικών καθεστώτων, θα βρει όλους τους μείζονες διανοητές της παραδοσιαρχίας. Η ναζιστική εσωτερική γνώση τρεφόταν με παραδοσιαρχικά, συγκρητιστικά και μυστικιστικά στοιχεία. Η πηγή που επηρέασε περισσότερο τις θεωρίες της νέας ιταλικής δεξιάς, ο Ιούλιος Έβολα, συνδύαζε το Άγιο Δισκοπότηρο με τα Πρωτόκολλα των Σοφών της Σιών, και την αλχημεία με την Αγία Ρωμαϊκή και Γερμανική Αυτοκρατορία. Και μόνο το γεγονός ότι η ιταλική δεξιά, για να δείξει πόσο ανοιχτό μυαλό διαθέτει, διεύρυνε αυτό τον κατάλογο ώστε να συμπεριλάβει και έργα του Ντε Μαιτρ, του Γκενόν και του Γκράμσι, αποτελεί ολοφάνερη απόδειξη συγκρητισμού.

Αν κοιτάξετε τα ράφια που, στα αμερικάνικα βιβλιοπωλεία, φέρουν την επιγραφή «Νέα Εποχή», θα βρείτε εκεί μέχρι και Άγιο Αυγουστίνο, ο οποίος, απ' ό,τι γνωρίζω, δεν ήταν φασίστας. Αλλά το να συνδυάζεις τον Άγιο Αυγουστίνο με το Στόουνχεντζ αυτό είναι σύμπτωμα πρωτοφασισμού.

2. Η παραδοσιαρχία συνεπάγεται την απόρριψη του μοντερνισμού. Και οι φασίστες και οι εθνικοσοσιαλιστές κυριολεκτικά λάτρευαν την τεχνολογία, ενώ οι διανοητές της παραδοσιαρχίας συνήθως την απορρίπτουν ως αντίθετη προς τις παραδοσιακές πνευματικές αξίες. Όμως, παρόλο που ο ναζισμός υπερηφανευόταν για τα βιομηχανικά του επιτεύγματα, ο εγκωμιασμός του μοντερνισμού δεν ήταν παρά η επιφάνεια μιας ιδεολογίας βασισμένης στην ιδέα Αίμα και Γη (Blut und Boden). Η απόρριψη του σύγχρονου κόσμου ήταν μεταμφιεσμένη σαν αντίκρουση του καπιταλιστικού τρόπου

ζωής, αλλά αφορούσε κυρίως στην απόρριψη του Πνεύματος του 1789 (και του 1776, φυσικά).

Ο Διαφωτισμός, η Εποχή του Ορθολογισμού, γίνεται αντιληπτή ως απαρχή της σύγχρονης αχρειότητας. Κατ' αυτή την έννοια, ο πρωτοφασισμός μπορεί να οριστεί ως ανορθολογισμός.

3. Ο ανορθολογισμός βασίζεται επίσης στη λατρεία της δράσης για τη δράση. Επειδή η δράση είναι από μόνη της όμορφη, πρέπει να αναλαμβάνεται πριν, ή χωρίς, οποιαδήποτε σκέψη. Η σκέψη είναι μια μορφή αποδυναμωσης. Επομένως, η κουλτούρα είναι ύποπτη, στο βαθμό που ταυτίζεται με την κριτική στάση. Η καχυποψία απέναντι στον κόσμο της διανόησης αποτελούσε πάντοτε σύμπτωμα του πρωτοφασισμού, από την υποτιθέμενη ρήση του Γκέμπελς («όταν ακούω να μιλάνε για κουλτούρα αρπάζω το όπλο μου») μέχρι τη συχνή χρήση εκφράσεων όπως «εκφυλισμένοι διανοούμενοι», «κουλτουριάρηδες», «παρηκμασμένοι σνομπ», «τα πανεπιστήμια είναι φωλιές κομμουνιστών». Οι επίσημοι φασίστες διανοούμενοι ασχολούνταν κυρίως με το να επιτίθενται στο σύγχρονο πολιτισμό και την αριστερή διανόηση, που έχουν προδώσει τις παραδοσιακές αξίες.

4. Καμιά συγκρητιστική πίστη δεν αντέχει στην αναλυτική κριτική. Το κριτικό πνεύμα κάνει διακρίσεις μεταξύ των εννοιών, και αυτές οι διακρίσεις αποτελούν σημάδι μοντερνισμού. Στο σύγχρονο πολιτισμό, η επιστημονική κοινότητα επαινεί τη διαφωνία ως μέθοδο βελτίωσης της γνώσης. Για τον πρωτοφασισμό, η διαφωνία είναι προδοσία.

5. Εξάλλου, η διαφωνία αποτελεί σημάδι ποικιλομορφίας. Ο πρωτοφασισμός καλλιεργεί και αναζητεί τη συναίνεση με το να οξύνει και να εκμεταλλεύεται το φυσικό φόβο του διαφορετικού. Η πρώτη έκκληση ενός φασιστικού ή πρώιμου φασιστικού κινήματος είναι η έκκληση ενάντια στους παρείσακτους. Επομένως, ο πρωτοφασισμός είναι εξ ορισμού ρατσιστικός.

6. Ο πρωτοφασισμός πηγάζει από την ατομική ή κοινωνική απογοήτευση. Αυτός είναι και ο λόγος που ένα από τα πιο τυπικά

χαρακτηριστικά των φασιστικών καθεστώτων του παρελθόντος ήταν η επίκληση προς μια απογοητευμένη μεσαία τάξη που μαστιζόταν από μια οικονομική κρίση ή ένιωθε πολιτικά εξευτελισμένη και φοβισμένη από την πίεση που ασκούσαν οι χαμηλότερες κοινωνικές τάξεις. Στην εποχή μας, που οι παλιοί «προλετάριοι» είναι πλέον μικροαστοί (και τα λούμπεν στοιχεία είναι κατά κανόνα αποκλεισμένα από την πολιτική σκηνή), ο φασισμός του αύριο θα βρει το ακροατήριό του σ' αυτή τη νέα πλειοψηφία.

7. Στους ανθρώπους που νιώθουν πως δεν έχουν πλέον ξεκάθαρη κοινωνική ταυτότητα, ο πρωτοφασισμός λέει πως το μοναδικό τους προνόμιο είναι το πιο κοινό, ότι έχουν γεννηθεί στην ίδια χώρα. Αυτή είναι και η απαρχή του εθνικισμού. Άλλωστε, το μοναδικό πράγμα που μπορεί να δώσει ταυτότητα στο έθνος είναι οι εχθροί του. Έτσι, στη ρίζα της πρωτοφασιστικής ψυχολογίας υπάρχει μια εμμονή με τις συνωμοσίες, ιδιαίτερα τις διεθνείς. Οι οπαδοί πρέπει να νιώθουν πολιορκημένοι. Ο πιο εύκολος τρόπος να πολεμήσεις μια συνωμοσία είναι η επίκληση στην ξеноφοβία. Αλλά η συνωμοσία πρέπει να έχει και εσωτερικούς μοχλούς: οι Εβραίοι είναι συνήθως ο καλύτερος στόχος, γιατί έχουν το πλεονέκτημα να είναι ταυτόχρονα και εσωτερικοί και εξωτερικοί εχθροί. Στις Η.Π.Α., ένα εμφανές δείγμα συνωμοσιολογικής εμμονής βρίσκεται στο βιβλίο του Πατ Ρόμπερτσον, Η Νέα Τάξη Πραγμάτων, αλλά, όπως έχουμε δει πρόσφατα, υπάρχουν και πολλά άλλα.

8. Οι οπαδοί πρέπει να νιώθουν ταπεινωμένοι από τον επιδεικτικό πλούτο και τη δύναμη των εχθρών τους. Όταν ήμουν μικρό παιδί, μου είχαν μάθει ότι οι Εγγλέζοι είχαν πέντε γεύματα τη μέρα. Έτρωγαν πιο συχνά από τους φτωχούς αλλά νηφάλιους Ιταλούς. Και ότι οι Εβραίοι είναι πλούσιοι και βοηθάνε ο ένας τον άλλο μέσω ενός μυστικού δικτύου αμοιβαίας αρωγής. Έτσι, με μια συνεχή μετατόπιση της ρητορικής εστίασης, οι εχθροί είναι ταυτόχρονα πολύ ισχυροί και πολύ αδύναμοι. Οι φασιστικές κυβερνήσεις είναι καταδικασμένες να χάνουν τους πολέμους τους, γιατί είναι εγγενώς ανίκανες να κάνουν μια αντικειμενική εκτίμηση της δύναμης του εχθρού.

9. Για τον πρωτοφασισμό, δεν υπάρχει αγώνας για τη ζωή• αντίθετα, η ζωή είναι ένας συνεχής αγώνας. Επομένως, ο ειρηνισμός ισοδυναμεί με συναλλαγή με τον εχθρό. Είναι κακός, γιατί η ζωή είναι ένας συνεχής πόλεμος. Αυτό, όμως, επιφέρει ένα «σύμπλεγμα Αρμαγεδδώνα». Εφόσον οι εχθροί πρέπει να ηττηθούν, θα πρέπει να υπάρξει μια τελική μάχη, μετά από την οποία το κίνημα θα έχει υπό τον έλεγχό του ολόκληρο τον κόσμο. Μια τέτοια «τελική λύση», όμως, θα σημάνει την αρχή μιας περιόδου ειρήνης, μιας Χρυσής Εποχής, πράγμα που έρχεται σε αντίφαση με το δόγμα του συνεχούς πολέμου. Κανείς φασίστας ηγέτης δεν έχει καταφέρει ποτέ να λύσει αυτό το πρόβλημα.

10. Ο ελιτισμός αποτελεί χαρακτηριστική διάσταση κάθε αντιδραστικής ιδεολογίας, στο βαθμό που είναι θεμελιωδώς αριστοκρατικός, και ο αριστοκρατικός και μιλιταριστικός ελιτισμός συνεπάγεται την περιφρόνηση προς τους αδύναμους. Ο πρωτοφασισμός μπορεί να εκφράσει μόνο ένα λαϊκό ελιτισμό. Κάθε πολίτης ανήκει στον καλύτερο λαό του κόσμου, τα μέλη του κόμματος είναι οι καλύτεροι πολίτες, κάθε πολίτης μπορεί (ή πρέπει) να γίνει μέλος του κόμματος. Αλλά δεν μπορεί να υπάρχουν πατρίκιοι χωρίς πληβείους. Ο Ηγέτης, που γνωρίζει ότι η εξουσία δεν του απονεμήθηκε δημοκρατικά αλλά την κατέκτησε με τη βία, γνωρίζει επίσης ότι η δύναμή του βασίζεται στην αδυναμία των μαζών -οι μάζες είναι αδύναμες, και γι' αυτό χρειάζονται και αξίζουν έναν ηγεμόνα. Και εφόσον η ομάδα είναι οργανωμένη ιεραρχικά (σύμφωνα με το στρατιωτικό πρότυπο), κάθε ηγέτης περιφρονεί τους υφισταμένους του, και καθένας απ' αυτούς περιφρονεί τους κατωτέρους του. Αυτό ενισχύει την αίσθηση του μαζικού ελιτισμού.

11. Μέσα σ' αυτή την προοπτική, όλοι μαθαίνουν πως πρέπει να γίνουν ήρωες. Σε κάθε μυθολογία, ο ήρωας είναι ένα εξαιρετικό ον, αλλά για την πρωτοφασιστική ιδεολογία ο ηρωισμός είναι ο κανόνας. Αυτή η λατρεία του ηρωισμού συνδέεται στενά με τη λατρεία του θανάτου. Δεν είναι τυχαίο ότι ένα από τα συνθήματα που είχαν οι ισπανοί φαλαγγίτες ήταν το «viva la muerte» («ζήτω ο θάνατος»). Στις μη φασιστικές κοινωνίες, ο απλός λαός

μαθαίνει ότι ο θάνατος είναι κάτι το δυσάρεστο που όμως πρέπει να το αντιμετωπίζει με αξιοπρέπεια• και οι πιστοί μαθαίνουν ότι είναι ένας οδυνηρός τρόπος για να περάσουν σε μια μεταφυσική ευτυχία. Αντίθετα, ο πρωτοφασίστας ήρωας αποζητά τον ηρωικό θάνατο, ο οποίος διαφημίζεται ως η μεγαλύτερη ανταμοιβή για μια ηρωική ζωή. Ο πρωτοφασίστας ήρωας ανυπομονεί να πεθάνει. Μέσα στην ανυπομονησία του, συχνά στέλνει κι άλλους ανθρώπους στο θάνατο.

12. Επειδή και ο συνεχής πόλεμος και ο ηρωισμός είναι δύσκολα παιχνίδια, ο πρωτοφασίστας μεταθέτει τον πόθο του για εξουσία στη σεξουαλική συμπεριφορά του. Έτσι προκύπτει ο ματισμός [σ.τ.Μ.: το αντριλίκι] (που συνεπάγεται αφενός την περιφρόνηση προς τη γυναίκα και αφετέρου την καταδίκη παρεκκλινουσών ερωτικών συνηθειών, όπως η αγνότητα ή η ομοφυλοφιλία). Και επειδή και το σεξ είναι δύσκολο παιχνίδι, ο πρωτοφασίστας ήρωας προτιμά να παίζει με τα όπλα -σαν φαλλικό υποκατάστατο.

13. Ο πρωτοφασισμός βασίζεται σε έναν επιλεκτικό λαϊκισμό, έναν ποιοτικό λαϊκισμό, θα έλεγε κανείς. Σε μια δημοκρατία, οι πολίτες έχουν ατομικά δικαιώματα, αλλά οι πολίτες συνολικά έχουν πολιτική επιρροή μόνο από ποσοτική άποψη ακολουθούνται οι αποφάσεις της πλειοψηφίας. Για τον πρωτοφασισμό, όμως, τα άτομα ως άτομα δεν έχουν δικαιώματα, και ο Λαός γίνεται αντιληπτός σαν ποιότητα, σαν μια μονολιθική οντότητα που εκφράζει την Κοινή Βούληση. Και επειδή κανένα μεγάλο σύνολο ατόμων δε μπορεί ποτέ να έχει κοινή βούληση, ο Ηγέτης παριστάνει το διερμηνέα τους. Έχοντας χάσει την εξουσία της αντιπροσώπευσης, οι πολίτες δεν πράττουν -καλούνται μόνο να παίξουν το ρόλο του Λαού. Έτσι, ο Λαός δεν είναι παρά ένα θεατρικό εφεύρημα. Για να πάρουμε μια γεύση ποιοτικού λαϊκισμού δε χρειαζόμαστε πλέον την Πιάτσα Βενέτσια της Ρώμης, ούτε το Στάδιο της Νυρεμβέργης. Υπάρχει στο μέλλον μας ένας τηλεοπτικός ή διαδικτυακός λαϊκισμός, στον οποίο η συναισθηματική αντίδραση μιας επιλεγμένης ομάδας πολιτών θα μπορεί να παρουσιάζεται και να γίνεται αποδεκτή ως η Φωνή του Λαού.

Λόγω του ποιοτικού λαϊκισμού του, ο πρωτοφασισμός πρέπει να είναι κατά των «διεφθαρμένων» κοινοβουλευτικών κυβερνήσεων. Μια από τις πρώτες φράσεις που είπε ο Μουσολίνι στο ιταλικό κοινοβούλιο ήταν «θα μπορούσα να μετατρέψω αυτό το βουβό και καταθλιπτικό μέρος σε στρατόπεδο για τις σπείρες μου» -οι «σπείρες» είναι μια υποδιαίρεση της παραδοσιακής ρωμαϊκής λεγεώνας. Βέβαια, αμέσως βρήκε καλύτερο καταυλισμό για τις σπείρες του, αλλά λίγο αργότερα διέλυσε το κοινοβούλιο. Όποτε ένας πολιτικός αμφισβητεί τη νομιμότητα ενός κοινοβουλίου γιατί δεν αντιπροσωπεύει πλέον τη φωνή του Λαού, αρχίζει και μυρίζει πρωτοφασισμό.

14. Ο πρωτοφασισμός μιλάει τη «Νέα Ομιλία». Η Νέα Ομιλία επινοήθηκε από τον Όργουελ στο βιβλίο του 1984, ως επίσημη γλώσσα του Αγγλικού Σοσιαλισμού. Αλλά σε πολλές μορφές δικτατορίας συναντά κανείς πρωτοφασιστικά χαρακτηριστικά. Όλα τα ναζιστικά και φασιστικά σχολικά εγχειρίδια χρησιμοποιούσαν φτωχό λεξιλόγιο και στοιχειώδη σύνταξη, με σκοπό να περιορίσουν τη διάδοση των εργαλείων της σύνθετης και κριτικής σκέψης. Αλλά πρέπει να είμαστε σε θέση να αναγνωρίσουμε άλλα είδη Νέας Ομιλίας, ακόμα κι αν παίρνουν τη φαινομενικά αθώα μορφή ενός δημοφιλούς τοκ-σόου.

Το πρωινό της 27ης Ιουλίου 1943, έμαθα ότι, σύμφωνα με ραδιοφωνικές ανακοινώσεις, ο φασισμός είχε καταρρεύσει και ο Μουσολίνι είχε συλληφθεί. Όταν η μητέρα μου με έστειλε να αγοράσω την εφημερίδα, είδα ότι οι εφημερίδες στον κοντινότερο πάγκο είχαν διαφορετικούς τίτλους. Επιπλέον, αφού είδα τους τίτλους, συνειδητοποίησα ότι κάθε εφημερίδα έγραφε διαφορετικά πράγματα. Αγόρασα μία στην τύχη, και διάβασα στην πρώτη σελίδα ένα μήνυμα που το υπέγραφαν πέντε ή έξι πολιτικά κόμματα, ανάμεσά τους η Χριστιανική Δημοκρατία, το Κομμουνιστικό Κόμμα, το Σοσιαλιστικό Κόμμα, το Κόμμα της Δράσης, και το Φιλελεύθερο Κόμμα. Μέχρι τότε, πίστευα ότι υπήρχε μόνο ένα κόμμα σε κάθε χώρα, και ότι στην Ιταλία αυτό ήταν το Εθνικό Φασιστικό Κόμμα. Τώρα, ανακάλυπτα ότι στη χώρα μου μπορούσαν να υπάρχουν ταυτόχρονα διάφορα κόμματα. Καθώς ήμουν έξυπνο παιδί, κατάλαβα

ότι όλα αυτά τα κόμματα δε μπορεί να γεννήθηκαν μέσα σε μια νύχτα, άρα θα πρέπει να υπήρχαν εδώ και αρκετό καιρό ως μυστικές οργανώσεις.

Το μήνυμα στην πρώτη σελίδα πανηγύριζε για το τέλος της δικτατορίας και την επιστροφή της ελευθερίας: της ελευθερίας του λόγου, του Τύπου, της πολιτικής σύμπραξης. Αυτές τις λέξεις, «ελευθερία», «δικτατορία» τις διάβαζα τώρα για πρώτη φορά στη ζωή μου. Χάρη σ' αυτές τις λέξεις, ξαναγεννήθηκα ως ελεύθερος δυτικός άνθρωπος. Πρέπει να είμαστε σε εγρήγορση, ώστε το νόημα αυτών των λέξεων να μην ξεχαστεί ξανά. Ο πρωτοφασισμός βρίσκεται ακόμα γύρω μας, πολλές φορές με πολιτικά. Θα ήταν πολύ ευκολότερο, για μας, αν εμφανιζόταν στην παγκόσμια σκηνή κάποιος και έλεγε: «Θέλω να ξανανοίξω το Άουσβιτς, θέλω να παρελάσουν ξανά οι Μελανοχίτωνα στις ιταλικές πλατείες». Αλλά η ζωή δεν είναι τόσο απλή. Ο πρωτοφασισμός μπορεί να επιστρέψει με το πιο αθώο προσωπείο. Είναι καθήκον μας να τον αποκαλύπτουμε και να καταδεικνύουμε οποιαδήποτε από τις νέες εκφάνσεις του κάθε μέρα, σε κάθε μέρος του κόσμου. Και είναι καλό να θυμόμαστε τα λόγια που είπε ο Φραγκλίνος Ρούζβελτ στις 4 Νοεμβρίου 1938: «Τολμώ να πω ότι, αν ποτέ η αμερικανική δημοκρατία πάψει να προχωρεί ως ζωντανή δύναμη και να προσπαθεί μέρα και νύχτα, με ειρηνικό τρόπο, να κάνει όλους τους πολίτες μας καλύτερους, τότε ο φασισμός θα δυναμώσει στη χώρα μας».

Ο Ουμπέρτο Έκο είναι ιταλός ακαδημαϊκός, καθηγητής, σημειολόγος, συγγραφέας. Το πρώτο του βιβλίο εκδόθηκε το 1965 και το Το όνομα του Ρόδου, το περίφημο πρώτο του μυθιστόρημα, το 1980 (πούλησε 9 εκατ. αντίτυπα παγκοσμίως, τιμήθηκε με τα βραβεία Strega και Medicis Etranger, ενώ μεταφέρθηκε και στον κινηματογράφο). Μερικά από τα βιβλία του που κυκλοφορούν στα ελληνικά: Κήνσορες και θεράποντες (εκδ. Γνώση), Το όνομα του Ρόδου (εκδ. Γνώση), Το Εκκρεμές του Φουκώ (εκδ. Γνώση), Η αναζήτηση της τέλειας γλώσσας (εκδ. Ελληνικά Γράμματα), Μπαουντολίνο (εκδ. Ελληνικά Γράμματα), Η ιστορία της Ομορφιάς (εκδ. Καστανιώτη).

Πηγή/φωτογραφία: doctv.gr

Ημερομηνία αναδημοσίευσης κειμένου: 23-09-2015